

„Synadene“ királyné.

— Adalék az Árpádok genealogiájához. —

Az összes újabb írók I. Géza királyunk nejét Synadenos Theodul leányának, Synadene-nek nevezik. E fejedelmné genealogiája még nincsen tisztázva; de mielőtt az ehhez vezető útra áttérnénk, szükséges, hogy azon tömkeleggel ismerkedjünk meg, melyben a múlt század történészei e nőről szóló vitatásaik alkalmával mozogtak; csakis elődeink tévedései helyreigazítása képes bennünket helyes útra vezetni.

Bél K. A.¹⁾ következőleg szól e dologról: „(Álmos) Anyját (I. Géza nejét) egyetlen egy író sem fedezte fel, legfeljebb hogy néhányan róla a legkülönbözőbb konjekturákat állították fel. Vannak kik Géza nejét Zolomér dalmát király leányának tartják, felcserélvén őt Zolomér neje Ilonával, Géza leányával (Turóczy II. 47). Egy másik író (Hundt, Bayrisch Stammregister, Pars I. p. 123) azt mondja, hogy Aventinus szerint egy Sz. Emmerauí — regensburgi krónikára támaszkodva, Rietenburgi Henrik gróf leánya magyar fejedelemhez ment volna nőül és férje halála után Bajorországba tért vissza, a miről sem Bonfin, sem Aventin említést nem tesz.²⁾ Kedrenos egy keleti származású előkelő leányról szól, ki szerinte magyar király neje lett; csak hogy ez író sem az illető király, sem jegyesének nevét nem közli. Tán Euphrosyne ez, kiről Kempelen (Lentz, Prüfende Gesellschaft etc. Tom. II. p. 233) valamikor megigérte, hogy egyik pápai bulla alapján I. Géza nejeként bemutatandja, a mely ígérését azonban be nem váltotta.“

¹⁾ De Almo Duce deque Ducibus Hungariae in universum, 1766.

²⁾ Ebből látjuk, hogy Hund adatát Bél nem értette. Itt f. i. minden határozottsággal Steffing-Riedenburgi Adelhaidról van szó, ki férje, II. István magyar király halála után bajor hazájába visszatért.

Hogy I. Géza neje Zolomér leánya, ez többnyire Blondel genealogus azon adatának (1654) kifolyása, hogy Géza neje Zolomér nővére volt. Euphrosynáról pedig már tudjuk, hogy II. Gézának a felesége.

Pesler (*Historische Nachricht der Herzoge von Zähringen, Hannover 1751, XIV. Stück, p. 234*). I. Bertold zähringeni herczeg Ágnes nevű leányát I. Géza nejének tartja. Ez pedig nem más, mint hogy a szerző Gézát annak testvérével Lászlóval felcserélte, kinek nejét sok régi író zähringeni herczegnőnek tartotta.

A Kedrenos-féle adatra vonatkozólag hangsúlyozandó, hogy ezt nem Kedrenos (mert az ő krónikája csak Komnén Izsák-ig, tehát csak 1057-ig ér), hanem Kuropalates Skylitzes János írta, kinek krónikája ott kezdődik, hol Kedrenos-é végződik.

Mielőtt a tömkeleg további mozzanataira áttérnénk, tudnunk kell, hogy régibb hazai történészeink felfogása szerint Skylitzes mi-képen nyilatkozott.

A régibb írók a kérdésünkre vonatkozó Skylitzes-féle passust következőleg reprodukálják: „Synadenét nővérének Synadenos Theodullal nemzett leányát (Botaniates Nikefor császár) a magyar „král“-nak adta nőül, kinek halála után Byzanczba visszatért.“

E Synadenosról Komnena Anna¹⁾ azt írja: „Létezett akkor egy Synadenos nevű, előkelő nemzetségű, tetszetős alakú, mély szellemű, erős kezű keleti ember. . . Ennek, mert némi rokonságban állt vele, szánta Botaniates a trónöröklést.“

A magyar írók között Kéri B. F.²⁾ volt az első, ki Skylitzes e passusát figyelembe vévén, a Synadenével összeházasított magyar fejedelemben I. Géza királyt sejtette, mert a görög császár Bonfin elbeszélése szerint Gézával, kitűnő tulajdonságai kedvéért, felette barátságos módon szövetkezett. Pistorius († 1608) úgy segített magán, hogy I. Géza nejeről egy szót sem szólt.

Pra y³⁾ valószínűnek tartja, hogy Géza első, ismeretlen nevű neje gyermekeket szült, s hogy második neje Synadene, Botaniates Nikefor, a későbbi császár nővérének leánya, a kiről Skylitzes írja, hogy magyar királhoz ment férjhez.

¹⁾ Alexiad. lib. II. 40. Edit. Venet. 1729.

²⁾ A byzanci császárok történetében, Nagy-Szombat 1744, 361 lap.

³⁾ Histor. Regum Hung. I. 77.

Schier (*Reginae Hungariae* 1776) mondja „I. Géza nejének sem nevét, sem származását nem ismerjük.“ Közte és Pray között tehát az a különbség, hogy Schier tagadó véleményét Gézának csak egyetlen neje nézve mondja ki.

Kéri sejtelve a tudós világban mindaddig csekély visszhangra talált, míg a Pray és Gánóczy között felmerült polemia által a legszélesebb körök tudomására jutott.

A dolog úgy történt, hogy Pray Szent-Lászlóról írt értekezésében ¹⁾ 1774-ben Synadene-t Géza nejéül újra bevezette, de csak megint annak hangsúlyozása mellett, hogy az egész pusztá vélekedésnél nem egyéb.

Gánóczy ²⁾ kétségbevonta ez állítást és ellene mondott Praynak.

Hogy tudományos tekintélyét megóvja, Pray egy új értekezésében ³⁾ most már egészen határozottan kimondta, hogy Synadene Géza második neje.

A kérdés e stadiumában fellépett Cornides 1778-ban a XI. századbéli magyar királyok genealogiájáról szóló művével, melyben Pray álláspontját elfogadta. Katona István ⁴⁾ szintén Pray mellett foglalt helyet, a mennyiben a Pray és Gánóczy által felhozott érvek összegezése alkalmával a vitás kérdés önálló tisztázását mellőzte.

Gánóczy erre 1781-ben ⁵⁾ eddigi álláspontját védelmezte, mire Pray 1784-ben megint válaszolt. ⁶⁾

A tudós világ egy időig elfogadta Pray állítását, de midőn Cornides Gerbert Mártonnak Szent László nejéről (kit Gánóczy helyesen Rheinfeldeni Rudolf leányának tartott) írt könyve alapján késznek nyilatkozott, halála előtt ellenének véleményét elfogadni, Pray is elérkezettnek találta az időt, hogy Synadenét Géza második nejének supponálja.

Ennek ellenében Katona István ⁷⁾ a következőket mondta: „a legtöbb író a görög Synadenét Géza nejének tekinti, mert Sky-litzes mondja: „Synadenét, nővéreinek Synadenos Theodullal nemzett

¹⁾ 88. lap stb.

²⁾ Dissert de S. Ladislao 1775 p. 124 etc.

³⁾ Diatrib. 1777 p. 108 etc.

⁴⁾ Hist. critica Reg. Hungar. Stirp. Arpad. 1719 II. 282—304.

⁵⁾ Dispunctio Diatribae, N.-Várad, 277 old.

⁶⁾ Georgii Pray, Stephani Katona et Danielis Cornides Epistolae exegeticae in Dispunctionem Antonii Gánóczy, Pest 1784, p. 68.

⁷⁾ Epit. Chronolog. Reg. Hungarie. Bud. 1796 I. 166—167.

leányát (Nikefor császár) a magyar králynak nőül adta stb.“ Biztos tehát, hogy Synadene a magyar királynék soraiba felveendő, de nem biztos, hogy Géza neje volt. Pray mondja, hogy László-é, én pedig be nem látom, miért ne lehetett volna I. Béla, Géza atyjának neje“. Katona különben már 1779-ben Hist. criticájában már kétségbevonta, hogy Synadene Géza neje.

Horvát István¹⁾ új fordulatot akart adni a dolognak, a mennyiben állítá, hogy sem Pray, sem Cornides, sem Katona annyira nem merítették ki a Synadene ügyet, a mennyire ő ezt szükségesnek találja.

„Biztos — úgymond — hogy I. Géza 1077 apr. 25-én halt meg (Katona, Hist. crit. II. 587), ép úgy biztos, hogy Botaniates Nikefor 1078-ban császár lett; biztos továbbá, hogy Skylitzes (párisi kiadás 1647,) 857-ik lapján Nikefor császárrá kikiáltatását, 862. lapján tényleges császárságát ecseteli és a 867-ik lapon, midőn Nikefor a kúnokkal szövethetik, Synadenének Magyarországra való férjhezmenetelét közli.“ Horvát ebből pedig czáfolhatatlan biztossággal azt véli bizonyítani, hogy Synadene 1078 után, tehát Géza halála után Magyarországra ment férjhez; szerinte nem szabad elfogadnunk hogy Nikefor Synadenét még császársága előtt házasította ki, mert Skylitzes szavai ily állítást meg nem engednek. Mivel pedig László neje nem lehetett (Horvát itt Gerbert idevágó irataira hivatkozik), Pray, Cornides és Katona az időszámítás ellenmondása és Skylitzes világos szavai daczára Synadenét I. Géza nejéül declarálták.

Ha ez írók — így folytatja — a kútfőt jobban megszemlélik, biztos, hogy ily erőltetett állítást nem mernek kimondani.

Skylitzes görög szavai t. i. következőleg hangzanak: Δεῶκε δε και την ανεφιαν αντω ο βασιλευς την Συναδηνην θυγατερα ου σαν Θεοδουλου του Συναδηνου τω κρατει Ουγγαριος εις γυναικα.“ Itt tehát az áll, hogy Synadenét a magyar kratesnak (= „kratei“), nem pedig mint Pray, Cornides és Katona biztosnak veszik, a králynak adta feleségül, s hogy a kiadó saját kezdeményezéséből a král szót hozzátette, hogy „krates“ helyett a szerző előadását javítsa; — ezt pedig nem volt szabad megtennie, mert a krates szó a szerző egész előadása alatt helyes jelentőséggel bír. A görög krates szó (Lexicon

¹⁾ Tudományos gyűjtemények 1828 VIII köt. 71 stb.

graeco-latinum apud Joannem Crispinum, 1562 Tom. II. 1045) potentia, robur, vis, principatus, imperium, duxxal azonos. Tegyük most, miután e házasság sem Gézára, sem Lászlóra nem vonatkozik, a krates helyett a „magyar fejedelmet, vagy herceget,“ akkor — úgy mond Horvát — a nehézségek eloszlanak.

Kicsoda most Horvát szerint Synadene férje? Szerzőnk szerint Skylitzesnek oka volt arra, hogy Synadenére vonatkozólag a „krates“ szót használta és Palma-nak (Notitia Rerum Hungaricarum, Editio III. Pestini 1785 Pars I. 381) igaza volt, midőn Synadenét Lambert herczeg nejének mondta. Lambertnek, mint a herczegi Magyarország urának „potentia, vis, robur és imperiuma“ volt, valószínűleg megkoronázták őt valamely herczegi koronával, s miután ugyanazon évben halt meg mint László, elég oka volt Synadenének, hogy a hirtelen fellobbanó Kálmán előtti félelméből hazájába visszatérjen.

Hogy Skylitzes műve csak 1081-ig megy, ez Synadenének Lamberttel kötött házasságát csak azon esetben tenné kérdésessé, ha biztosan tudnók, hogy Skylitzes történelmét csak 1081-ben írta, vagy hogy 1081-ben halt meg; határozottan pedig sem az egyiket, sem a másikat nem állíthatjuk.

Horvát szerint Gézának a görögök iránt tanúsított magaviselete netáni görög nejével semmi összeköttetésben nem áll. Belgrád bevétele 1072-ben történt (Pray. Hist. Reg. Hung. I. 69), Géza 1077-ben halt meg, Nikefór pedig Synadenét csak 1078 után házassítá ki Magyarországra.

Álmos menekvése Görögországba (1127) Horvát szerint mit sem jelent, mert III. Nikefór akkor már régóta nem uralkodott s mert Kinnamos byzanci író szerint (Hist. libr. VI. Páris 1670 lib. I. cap. 4) János császár Álmost csak azért fogadta szívesen, mert akkor már László király leányát, Irén-t, nőül bírta.

Ezek tehát volnának a Synadene-re vonatkozó genealogiai tömkeleg történetének fővonásai.

E kérdés különben még manap sincs tisztázva. Skylitzes nyomán és mások által kiemelt kételyek és ellenvetések czáfolása által a következőkre érzem magamat feljogosítva:

1. Botoniatos Nikefór az ázsiai parancsnokok által 1077 okt. 1-én császárrá proklamáltatván, Konstantinápolyban 1078 apr. 3-án

császárrá koronáztatott. Igaz ugyan, hogy Skylitzes szavai szerint „e császár“ Synadenét a magyar kratesnek nőül adta, de szükséges, hogy ez idézet egyes pházisait is elemezzük.

Elleneink azért, mert Skylitzes Synadenének férjhezmenelét a császárnak a kúnokkal kötött frigyével egyidejűleg közli, állítják, hogy Nikefór unokahugát mint császár, tehát mindenesetre Géza halála után a magyar fejedelemmel eljegyezte; de ezen állításuk nincs bebizonyítva. Az idézet egész fogalmazása arra enged következtetni, hogy Skylitzes csak akkor, midőn Nikefórnak a kúnokkal kötött szövetségéről szól, arra is visszaemlékezett, hogy ugyanezen Nikefór unokahugát valamikor magyar hercegnek nőül adta. Miután akkori időben a házassági összeköttetések politikai frigykötés jellegével bírtak, Skylitzesnek azon pillanatban, midőn a kúnokkal kötött frigréről szólt, nagyon kapóra jött, hogy a magyar herceggel már korábban kötött szövetkezésről emlékezzék és miután e pillanatban Nikefór tetteiről csak mint császársága alatt véghez vitt dolgokról szólt, elfeledte (vagy fölöslegesnek találta) annak hangsúlyozását, hogy a magyar frigykötés oly időből származik, midőn Nikefór még nem volt császár, s így, eddigi kifejezési módjával egyetértőleg mondta: „e császár“ stb. Hogy mikor történt e házassági összeköttetés? Miután feltételezzük, hogy Nikefór trónralépése és mindenesetre Géza halála előtt történt, magától értetik, hogy 1077 előtt kellett történnie. Erre nézve pedig a belgrádi hadjárat a legbiztosabb támpontokat nyújtja.

Salamon király 1072-ben Géza és László hercegekkel együtt Niketas görög tábornokot Belgrád előtt ostromolván, Belgrádot bevette, mire Niketas, Géza közbenjárása folytán, szabad elvonulást kapott és magát Géza egyenes oltalma alá helyezte. Daczára annak, hogy Salamon, illetőleg annak tanácsadója Vid, a dolgot ellenezte. Géza mégis megengedte, hogy a görög hadsereg biztos kíséret mellett haza vonuljon. Dukas Mihály császár, Géza nagylelkűségét megjutalmazandó, 1073-ban küldöttség által Gézának igen értékes ajándékokat küldvén, egyuttal barátságával is megkínálta. Horvát István azon kifogását, hogy Géza ez esetben görögbaráti indulatát nem görög neje kedvéért tanúsította, én is elfogadom, csak hogy Horvátnak ebből kivont következtetése helytelen. Géza akkor mindenesetre még

nőtlen volt s a görög nővel kötött házassága csak görögbaráti magaviseletének kifolyása. Egyik európai tábornoknak a hadi foglyokkal szemben tanúsított nagylelkűsége folyó századunk kezdetén az illetőnek trónt hozott, a melyen utódai még ma is ülnek. Valószínű, hogy Géza házassága ugyanazon küldöttség által eszközöltetett, mely neki 1073-ban a császár ajándékait hozta, és habár nem tudjuk bebizonyítani, mégis igen valószínűnek tartjuk, hogy a császári küldöttek sorában Synadenos Theodul vagy Botoniatos Nikefór (vagy talán mind a kettő) is volt és hogy Mihály császár a házassági frigykötésben tetteleges részt vett; a házasság e szerint 1073—4 körül lett kötve.

A „krates“ szó itt nagy jelentőségű. Géza 1073-ban nem volt Magyarország királya, hanem csak az ország egy részének hercege. Hogy pedig a görög házassági összeköttetés nem Lambert herceget illeti, ezt bizonyítja

1) azon körülmény, hogy emberbaráti magaviselete által nem Lambert, hanem Géza nyerte meg a görög irányadó körök szeretetét és tiszteletét;

2. hogy nem Lambertet, hanem Gézát ajándékozták meg küldöttség által;

3. hogy Lambert 1095 jul 29-én meghalt testvérét, László királyt túlélte. Skylitzes szerint Synadene férje halála után hazájába tért vissza. Mint Lambert neje legjobb esetben (t. i. ha Lambert már 1095-ben halt meg) 1095-ben térhetett vissza; de miután Skylitzes történelmi munkáját már az 1081-iki évvel végzi, itt oly eseményről szólna, mely csak 14 évvel később történhetett, s végre úgy látszik előttem, hogy Lambertet bátyjai Géza és Lászlóval szemben külföldön nem is tekintették „krates“-nek.

Hogy e házasság nem 1073—4 előtt jött létre, már abban is találja némi bizonyítékát, hogy Gézának 1077-ben bekövetkezett halála után nem fainak egyike, hanem öcscse László követte a trónon.

Azon kezdem, hogy László nem csak jeles tulajdonságainak köszönhetette, hogy az egész nemzet trónkövetelését annyira pártolta, hanem hogy ama körülmény is hatalmasan hozzájárult, miszerint

Géza fiai 1077-ben a legzsengőbb korban voltak; ¹⁾ gyermekkirály pedig nem kellett a nemzetnek; elég volt a gyermek Salamon uralkodásából.

2. III. Nikefórnak (ki Skylitzes és Zonaras szerint Phokas császártól, mások szerint a Fabiusoktól, Manasses Konstantin szerint fejedelmi családból származtatta le magát) két neje volt. Az elsőről nem tudjuk, hogy gyermeke lett volna; második neje, Mária, iberiai hercegnő, az általa detronizált VII. (Dukas) Mihály felesége, kit 1078-ban vett nőül s kitől állítólag egy Nikefór nevű fia született. Nikefór leányáról tehát szó sem lehet; ő tehát Géza nejének sem atyja, — mint Horvát Mihály hiszi — sem pedig — mint Szalay László mondja — fivére.

Nikefór nővére férjét, Géza ipját, Synadenos Theodul-t 1079/80. adoptálta s alig fér kétség hozzá, hogy az 1081-iki durazzói csata halottai között említett Synadenos a mi Theodolunkkal azonos.

3. Erős meggyőződésem, *hogy I. Géza nejének keresztnevét ma sem ismerjük.*

„Synadene“ az én véleményem szerint nem keresztneve.

Atyjánál „Theodul“ a keresztnev, „Synadenos“ a családnév. ²⁾ „Synadenos“ egyáltalában csakis családnévnek tekintendő, éppen így mint Komnenos, Palaiologos, Dukas, Angelos stb. A görög családok tagjai akkor is a családnév mellett különös keresztnevet is használtak, csak hogy nők és leányoknál a családnévet nyelvtanilag femininummá változtatták át, pl. Anna Komnena(e), Anna Dalassena, Anna Dukaina, Maria Palaiologa, Irene Kantakuzena stb. Synadene tehát csak annyit jelent, hogy e megjelölés viselője a Synadeni családjából való, hogy a Synadeni-ek egyik férfi tagjának a leánya; de szükséges, hogy éppen úgy mint esetünkben atyja, Theodul, még egy különös keresztneve

¹⁾ Születésük t. i. 1073 és 1077 között történhetett. Turóczi II. 60. Kálmán és Álmosról mondja: „Ambo juvenes...“

²⁾ Hogy „Theodulos“ keresztnev, ezt az e nevű szentek (pl. Theodulos Stylita, † az ötödik század közepén) és a Theodor néven is ismert wallisi püspökök bizonyítják, továbbá az Ekloge szerzője (10-ik században), a görög grammatikus Magister Thomas (Theodulos) a 14-ik században stb. „Synadenos“ pedig előfordul mint családnév még a Palaiologok korában (l. „a középkori délszláv uralkodók genealogiai története“ című művem VIII. genealogiai tábláját.)

is legyen. Ismerjük tehát Géza görög nejének származását, de nem keresztnevét.

4. Hogy Magyarország királynéi férjük halála után Magyarországot elhagyták s (többszörfire) hazájukba visszatértek, ez oly jelenség, mely sem I. Géza neje előtt, sem utána nem éppen ritka. Némelyek szerint ezt már Gizela, Szent István király özvegye is tette volna (állítólag hét évvel férje halála után, midőn összes gyermekei már meghaltak;) tették ezt osztrák Ágnes, III. István özvegye (gyermektelen, némelyek szerint viselős állapotban) francia Margit, III. Béla özvegye (gyermektelen), aragóniai Konstancia, Imre király özvegye (fiával együtt Ausztriába menekszik, ennek halála után hazájába), Estei Beatrix, II. András özvegye (viselős állapotban), habsburgi Ágnes, III. András özvegye (gyermektelen); tette ezt egyikök még férje életében, t. i. Judit, Salamon király neje.

Skylitzes azon adatában, hogy a bizonyos krates neje férje halála után hazájába visszatért, semmi különöst nem találánk, ha nem tudnók, hogy ennek akkor már két igen zsenge korú fia volt, holott az összes királynék, kik özvegységükben Magyarországot elhagyták, vagy gyermektelenek vagy viselősek voltak.

Ennek ellenében a következő megjegyezni valónk van:

a) azon adat, hogy Gizella királyné férje halála után egy néhány évvel később Magyarországot elhagyta, apodiktice bebizonyítva nincsen.

b) Skylitzes sem azon időpontot, melyben „Synadene“ férje halála után Magyarországot elhagyta, sem távolléte tartamát meg nem határozza; e szerint annak lehetősége nincs kizárva, hogy

1. csak fiai felnötte után tért vissza hazájába,

2. hogy ottani rövid tartózkodása után Magyarországra vissza-került és

3. hogy talán fiaival együtt László trónralépése után Görögországba ment, ott László uralkodása alatt meghalt s hogy fiai akkor hazájukba visszakerültek.

Hogy vak Álmos menekvése Görögországba (1127-ben) nem az egyedüli érv, mely I. Gézának „Synadene“-vel kötött házasságát támogatja, ezt már fent érintettem; de Horvátnak eme kifogása mit sem bizonyít. „Synadene“ igen is lehetett Álmos anyja, a nélkül, hogy Álmos Görögországba való menekülésekor ez anyai származásra

támaszkodott volna, mert anyja először 1127-ben, tehát férje halála után ötven évvel később, alig volt az élők között és másodsor nem hihető, hogy egy negyvenhat évvel azelőtt detronizált s a jelenlegi uralkodó házzal nem rokon férfiú unokahuga oly támaszt nyújthattott volna a menekülőnek, mint az akkor uralkodott császárné, Irén, I. László magyar király leánya!

WERTNER MÓR DR.
